

DEN SOLKIGA FRACKEN

EN ANALYS AV ALKOHOLENS BETYDELSER

Niila släpade fram ännu en dunk. Leipä och Kaunisvaara blängde på varandra som mörbultade boxare och drack ur samtidigt. Lainio hängde med, liksom Erkki som inte kände tävlingspressen utan fortfarande drack mest för att det var gott. Leipä hade nu mist en del av talförmågan och kunde bara utstöta vokaler. Kaunisvaara hade i sin tur problem med synen och missade muggen ända tills han höll för ena ögat. Han utnyttjade dock sitt verbala övertag och började sjunga Pajala strejkvisa, nästan helt utan sludder. Lainio bad då alla kommunister flytta hem till den Sibiriska sköna vintern, och påstod dessutom att Lenin och Stalin idkat könsumgänge med varandra, och att Marx säkert skulle ha hängt med på det om han inte varit begravnen. Så påpekade han än en gång förvånat hur oväntat roligt det var att synda, och att om han vetat det skulle han börjat för länge sedan. Därefter, nöjd med kvällen, lutade han stillsamt sitt huvud mot väggen bakom sig och somnade utan aftonbön.¹

Den finske alkoholforskaren Pekka Sulkunen menar att ett samhälles alkoholvanor kan ses som ett fönster, och att det man ser på andra sidan är samhället eller åtminstone vissa aspekter av det.² Fönstrets glas är emellertid inte jämntjockt utan vissa delar av landskapet utanför tydliggörs mer än andra. En aspekt som blir tydligare än många andra är de existentiella problem människor brottas med. Drickande, nykterhet, berättelser om drickande och dryckespreferenser kan ses som handlingar varmed människor försöker hantera sina liv i samhället och däri inbegripande:

- sin *fångenskap i samhället*, med Foucaults ord en stark disciplinering där den snäva gränsen för normalitet gör att vi behöver en form av symboliskt skapade rum där vi kan uppleva och tro att vi är fria från kontroll.³

- sina *upplevelser av ambivalens* i ett samhälle i snabb förändring, där individerna kontinuerligt tvingas ompröva sina identiteter i ljuset av nya identitetsförslag.⁴

Scenen från den omtalade boken *Populärmusik från Vittula* fångar båda dessa aspekter i den meningen att supandet kan ses såväl som ett införlivande i den manliga gemenskapen, som ett brott mot rådande disciplin. Ovanstående två teman bildar denna artikels struktur och kan också uttryckas ur ett njutningsperspektiv som i Roland Barthes bok *The Pleasure of the Text* (1990). Enligt detta perspektiv kan njutning (pleasure) delas in i två kategorier:

Jouissance, translated variously as bliss, ecstasy, or orgasm, is the pleasure of the body that occurs at the moment of the breakdown of culture into nature. (...) It is an escape from meaning ... 5

Plaisir involves the recognition, confirmation, and negotiation of social identity.⁶

Jouissance syftar på de ögonblick i livet då man upplever hur vardagslivets disciplinering släpper till förmån för mer kroppsliga och naturliga tillstånd. Detta kan ske vid sexuella övningar, när man dansar, läser böcker eller ser en film, men också vid alkohol- och drogintag. Upplevelsen kan beskrivas med ett citat från en ung människa i rave/teknokulturen:

... redan efter en essotripp (esso=ecstasy) hör du musiken på ett annat sätt, esso är en drog för en mer sinnlig upplevelse av musiken. Du blir en del av musiken, och flyter med på kärlekens och musikens vågor.⁷

Samtidigt som det handlar om en form av gränsöverskridande och en mer kroppslig tillvaro – jouissance – på bekostnad av en mer subjektcentrerad och disciplinerad är det också frågan

om plaisir, att upphäva existentiell ambivalens genom att technodeltagaren inordnas i ett socialt kosmos med andra technomänniskor.

Den franske sociologen Pierre Bourdieu fokuserar mycket av sina teorier just på fångenskap och människans försök att med hjälp av bland annat konsumtion visa sin tillhörighet och därmed reducera ambivalenser. Han liknar samhället vid ett *socialt rum* där vissa människor i kraft av sina symboliska tillgångar, i form av till exempel utbildningar, anställningar (CV:n), lön och möjligheter till inflytande tillskrivs högt värde, medan andra tillskrivs lågt dito. Dessa resurser kallas av Bourdieu för *kapital* och kan delas in i tre huvudkategorier:

1. *Ekonomiskt kapital* innebär materiella resurser, såsom pengar och andra värden, vilka är användbara i en kapitalistisk ekonomi.
2. *Socialt kapital* innebär det kontaktnät man införskaffat under livet. Bourdieu exemplifierar detta genom att peka på de franska elitskolorna, som inte enkom ger studenterna kunskaper utan även kontakter vilka kan användas senare i karriären.
3. *Symboliskt kapital* syftar på de ofta immateriella tillgångar som tillskrivs värde i ett visst kollektiv, t.ex. språkkunnande, erfarenhet, utbildning, sätt att föra sig med mera. En specifik underavdelning av denna kapitaltyp är det *kulturella kapitalet* som syftar på de resurser som värderas högst i ett samhälle och som därmed skapar maktmöjligheter för den som besitter dem och små möjligheter för de som saknar dem.

Bourdies begrepp *habitus* syftar på det varseblivningsschema individen internaliserat under sin livsresa genom det sociala rummet och som strukturerar

upplevelsen av världen och därmed också bestämmer smaken och indirekt vilken *livsstil* individen utvecklar. Habitus är både en strukturerande struktur och ett symboliskt kapital i den meningen att ett bemästrande av den goda *smaken* är värdefullt för att visa position vid olika sociala samlag. Om man upplever något som vackert, smakligt, fult eller osmakligt beror på hur ens habitus är konstruerat. Den akademiska medelklassens smak för rött vin blir i denna mening inget underligt då denna i allra högsta grad är förpreparerad genom individens resa i det sociala rummet. Vinet smakar, de facto, bättre på grund av denna socialisation – njutningen förstärks.⁸ En vän till mig berättade att den enda spritdryck han verkligen tycker om är det franska äppeldestillatet calvados. Genom detta dryckesval positionerar han sig som intellektuell, fransk och sofistikerad. Hans favoritvetenskapsman är den franske sociologen Michel Foucault. En annan vän berättade ofta om sin texaschiligruta och den tillhörande tequilan som skulle intagas under själva tillredningsproceduren. Under denna föredrog han att lyssna på countryartister såsom Hank Williams och Jerry Jeff Walker. Hans berättelse kan ses som en självpresentation, ett tecken på kulturell originalitet. En annan vän föredrar de irländska stoutölen och köper oftast irländsk whiskey av märket Paddys. Hans favoritmusik är det irländska bandet The Pogues. Hans dryckespreferenser blir ett sätt att skapa en form av position som kulturellt belevad, en som inte följer svensk kultur. En fjärde vän berättade, utan några som helst svepande formuleringar, att hans favoritöl är Åbro 7,3⁹ och här finns en avsaknad av positionering och marke-

ring av kulturell originalitet. Han är ute efter det billiga och alkoholprocenten, så mycket fylla som möjligt per investerad krona. Han lade förvisso till att ölet bör vara väl kylt.

Individens smak bygger i den bemärkelsen på tron om vad som är rätt, fint, inne, coolt, originellt med mera. Smaken är resultatet av en social inlärningsprocess och kan också ses som en förkroppsligad kompetens för positionsmarkering, men de individer som genomför denna ser sällan den egna smaken som socialt skapad utan snarare som ett utslag av individualitet, nyfikenhet, omdöme och personlighet. Bourdieu använder begreppet *misskännandets princip* för att beskriva detta.¹⁰ Individen har, enligt Bourdieu, en benägenhet att försöka skydda sin position genom att agera på ett sätt som är rätt i den positionen. I den meningen finns ofta en överensstämmelse (homologi) mellan faktisk eller upplevd position i det sociala rummet och livsstil.

Det är emellertid också fullt rimligt att tänka sig att individer med låg position i det sociala rummet kan ta efter de högre klassernas vanor för att skapa en illusion av att de rest uppåt. Jag känner en tillverkningsarbetare som för en tid sedan bildade eget företag och som efter det alltmer började intressera sig för rött vin och gick en vinprovarkurs. Denna typ av strävanden brukar emellertid ofta genomskådas av de högre klasserna, då de med låg position saknar annat symboliskt kapital som skulle göra tolkningen mer absolut och trovärdig. Det är fråga om att kombinera symboler på ett trovärdigt sätt för att det, med den amerikanske sociologen Erving Goffmans ord, skall bildas en *linje* i framträdandet.¹¹ Det räcker inte att dricka fint rödvin för

att bli accepterad bland "sofistikerade" akademiker eller överklass, utan det krävs rätt intressen, rätt kunnande, rätt namn, rätt personlig historia och mycket mer. Ofta handlar det om mycket subtila stiluttryck, såsom sätt att röra sig, tala (lägga betoningar) med mera. Bourdieu ger exempel på nyrika, som försöker visa kulturell sofistikerad genom att köpa en mängd tavlor samtidigt som de saknar det kunnande och den kulturellt inlärd smidighet som kännetecknar en viss position, och att köpa för mycket, för snabbt, kan närmast ses som ett tecken på vulgaritet.

Men, när det gäller alkohol tycks det inte vara så att människor alltid väljer dryck eller dricker på ett sådant sätt att de försvarar sina positioner eller strävar uppåt, utan ibland förefaller det som om de konsumerar på ett sätt som indikerar rörelser vertikalt nedåt, mot det okultiverade och vulgära, och jag tror detta bland annat har att göra med *jouissance*, vilket Bourdieu inte lämnar mycket utrymme för i sina texter. Däremot beskriver Bourdieu i mycket stor utsträckning *plaisir*, njutningen som kommer av känslan av tillhörighet och reducerade ambivalenser.

DRYCKEN SOM IDENTITETSMARKÖR

Enligt Bourdieus teorier borde människor som vuxit upp på landsbygden och genomgått praktisk utbildning ha mindre sofistikerade dryckesvanor än de som vuxit upp i staden och genomgått en teoretisk utbildning. Bourdieu intervjuade konstbesökare på de franska museerna och det visade sig att besökare från medel- och överklassen ofta ville presentera sig själva som kulturellt belevade och originella. På frå-

gan om vilka konstnärer som var deras favoriter namngav de ofta någon konstnär som ännu inte slagit igenom i de breda folklagren, en del menade också att frågan var fel ställd och att konsten inte tillåter dylika rangordningar. Människor från de folkliga klasserna (tillverkningsarbetare och bönder) namngav relativt oreflekterat konstnärer som Rembrandt och Van Gogh, konstnärer som de flesta känner till och som på intet sätt kan användas för att beteckna kulturell originalitet.

En praktiskt orienterad livsstil borde mest se till funktionen, berusningen och "fyllan", och mindre till den rent stilmässiga aspekten av drycken och drickandet, att använda drycken som en markör för sofistikerad. Men är det så? Under slutet av 1990-talet utförde jag, på en gymnasieskola i Kalmar, trettio intervjuer med ungdomar från två skilda typer av utbildningar: fordonsmekaniska och samhällsvetenskapliga.¹² Jag var ute efter att studera deras dryckespreferenser, och speciellt deras syn på hembränt, i ljuset av deras sociala positioner och livsstilar.¹³

De unga fordonsmekanikerna uttalade sig ofta utan någon form av distans till hembränt, en distans som däremot ofta kännetecknar den akademiska medelklassen – "Jo, visst ser jag på Robinson ibland, men jag gör det med en ironisk distans". En fordonskille berättar: "Ja visst, jag kör trimmad moped och jag dricker hembränt och så nu va, men det är just för att det är olagligt." Närmast oreflekterat berättar han sedan om sitt förhållande till sprit. Detta kan ställas i kontrast till en intervju med några elever från samhällsvetarprogrammet:

INTERVJUARE:

Vad får man för bild av hembränt
och dom som dricker hembränt?

STINA:

Det är väl en negativ bild.

INTERVJUARE:

Hur går det till på deras fester?

STINA:

Brudar, bilar, hårdrock – nej jag vet
inte ...

KARIN:

Så dom dricker så dom spyr typ.

STINA:

Dom planerar att åka in till Witten
(populär nattklubb i Kalmar) men
dom kommer aldrig så långt för dom
blir fulla redan innan ... raggartypen.

Sett ur samhällsvetartjejernas habitus
framstår hembränt som något högst
osmakligt och de som associerar sig
med det tolkas som ointelligenta, smak-
lösa och styrda av dunkla, närmast bar-
bariska impulser. Några samhällsvetar-
ungdomar blir nedan intervjuade om
hur de ser på dem som läser fordons-
mekanisk utbildning:

LISA:

Men jag tror att dom super ganska
mycket ändå.

TINA:

Ja, det tror jag med.

DANIEL:

Men jag vet inte var nånstans.

ANNA:

Hemma tror jag.

Den hembrända spriten är en symbol
för vad samhällsvetarungdomarna inte
vill vara. Hembränt och dess symbo-
liska värde kan beskrivas med hjälp av
nedanstående schema sett ur samhälls-
vetarnas habitus:

SYMBOL

Hembränt

ASSOCIATIONER

1. Lågt ekonomiskt kapital
- 2a. Låg klass
- 2b. Desperation och bristande
självkontroll
- 2c. Landsbygd (ovana vid det urbana)
- 2d. Omognad ¹⁴

Schema 1. Det hembrändas symboliska
associationer.

2a–d är lika med ett symboliskt kapi-
tal som inte är särskilt gångbart i de
sociala sfärer samhällsvetarna rör sig
och kommer att röra sig i. Det här
resonemanget liknar det som förs av
Margareta Norell och Claes Törnquist
i *Berättelser om ruset*, där de beskriver en
grupp medelklassungdomar och deras
dryckespreferenser:

Man skyr det pinsamma i att tappa kon-
trollen. Det är en nesa och ett misslyck-
ande att visa inför sig själv och andra
att man har sidor som inte passar med
framgångsidealet utan snarare förknip-
pas med den sociala degraderingens
barbari. ¹⁵

Även dessa ungdomar, som var i tjugo-
årsåldern, försökte dricka på ett sådant
sätt att de indikerade en viss grad av
s sofistikation. De dricker och pratar
om alkoholen på ett sätt som indike-
rar deras position och även här handlar
det om plaisir – njutningen som skapas
vid inordnandet i en kategori, eller, med
ett annat ord, referensgrupp. Medelklass-
ungdomarna "förfinade" sitt drickande

genom att välja viner utifrån mer eller mindre sofistikerade smakkriterier. Det handlar om att köpa en *medelklassens rekvisita* ifråga om ost och kex och genom att duka bordet. De gestaltar den egna positionen och riktningen i framtiden. Högskole- och universitets-sittningar kan även de ses som en form av förberedelse för en viss social position. Att duka till en fin middag, med fina kläder och någon eller några som håller tal kan ses som en iscensättning av ett, för medelklassen, sofistikerat drickande, som syftar till positionsbestämning och till att ge en vink om hur framtiden kommer att gestalta sig.

En annan aspekt av alkoholkonsumtion som en symbolisk markör för inordnande handlar om att drickande kan användas för att skapa en, åtminstone illusorisk, känsla av vuxenhet. Detta blir möjligt då alkohol i vår kultur är förbehållen de vuxna, vilket närmast övertydligt indikeras av åldersgränserna. På så vis laddas symbolen med *vuxenhetsenergi* och blir mycket användbar i vuxenritualer. Och om vi dessutom tar i beaktande vår tids avsaknad av tydliga vuxenritualer, blir alkoholens betydelse för ungdomar än mer begriplig. I denna mening handlar det om att, för en stund, häva känslan av maktlöshet och existentiell ambivalens för att känna sig vuxen och därmed kapabel och säker. Ungdomstiden brukar av en del beskrivas som en form av *ingenmansland* mellan barn- och vuxenliv.¹⁶ Alkoholkonsumtionen blir ett sätt att då och då förkorta vistelsen i detta land, att bli vuxen snabbare.

SPRITHINKEN

För ungefär fjorton år sedan var det fest i det lilla samhället Hults bruk cirka en mil utanför Norrköping. Vädret var strå-

lande så man kunde sitta ute och äta och dricka. Två grupper var samlade på den stora gräsplanen mellan hyreshusen: en grupp bohemer med vänstersympatier och gemensam erfarenhet av en vänsterinriktad folkhögskola och en grupp andra generationens finnar, som arbetade på byns yxfabrik.

Båda grupperna föreföll ha det mycket trevligt. Men det gick en osynlig gräns över gräsmattan och ingen kommunikation skedde över denna gräns. Finnarna hade blandat hembränt i en stor vit hink och innehållet var genomskinligt. Troligen var spriten blandad med läskedrycken Sprite. Ingen mat förtärdes till brännvinet. Praktiken var enkel: Ta ditt glas eller din mugg, för ner det i hinken, fyll på och drick. Bohemerna, däremot, hade bakat bröd och gjort sallader med olika typer av bönor i. En del av det de förtärde hade de bakat själva. Till detta drack de rött vin. Någon spelade gitarr och andra sjöng med.

Några av bohemerna uttryckte sig föraktfullt över finnarnas sprithink: "Hur kan de dricka den där sörjan?" Allt eftersom kvällen gick blev båda grupperna mer och mer berusade. Till slut hade grupperna, om än tillfälligtvis, gått samman till en grupp. De samspråkade över gränserna om allt möjligt. Bohemernas vin var slut och nu var innehållet i hinken intressant, trots att den hembrända spriten vid det laget garnerats med gräs och flugor.¹⁷

Bohemernas habitus associerade till hembränt på ett liknande sätt som de ovan refererade samhällsvetarungdomarna, något de helst inte befattade sig med, ändå drack de och mycket av förklaringen till det kan finnas i berusningen som höjer den så kallade skam-

tröskeln och möjliggör det beteende som i nyktra tillstånd inte skulle vara möjligt. Det är fråga om jouissance, och kvällen ledde också för vissa till diverse sexuella äventyr. Här finns en parallell till studentfester som ofta inleds med sofistikerad och avslutas med ren och skär fylla – fracken solkas ned och ger ett tvetydigt intryck av både framgång och misär. Bohemerna bröt mot den livsstil de tillsammans vanligtvis upprätthöll, men dagen efter skulle många av dem ha ångest över vad de gjort, de hade överskridit gränserna och ifrågasatt den vänsterinriktade och förnuf-tiga bohemidentiteten och investerat

i kapital av synnerligen lågt värde. De hade gjort sig själva mer lika motpolen, finnarna, gränserna blev diffusa, och deras strategi blev att senare skratta åt det inträffade och förklara det som en engångsföreteelse. Det var dessutom flera som hade givit sig hän åt den genomskinliga drickan, vilket gjorde överskridandet mindre problematiskt att hantera.

Bohemerna, liksom de tidigare refererade samhälls- och medelklassungdomarna, hade internaliserat det habitus som gör skillnad mellan rent och smutsigt drickande och som kan beskrivas enligt nedan:

RENT DRICKANDE +	SMUTSIGT DRICKANDE –
Vin till maten	Dricka utan mat
Dricka ur glas	Dricka ur flaska ("halsa")
Dricka lugnt (med självkontroll)	Dricka snabbt ("svepa", fyllan är central)
Hälla upp ur flaska eller karaff	Hälla från dunk eller från hink
Dricka på fest eller innan fest	Dricka utan anledning
Ej bli för berusad (behålla självkontroll och förmåga att föra sig)	Bli kraftigt berusad

Schema 2. Rent respektive smutsigt drickande. 18

Schemat bygger delvis på den amerikanska antropologen Mary Douglas teorier om att ett samhälle strävar efter att upprätthålla gränser mellan vad som skall ses som *smutsigt* respektive *rent*.¹⁹ Annorlunda uttryckt kan man se det rena drickandet som det kulturellt accepterade medan det smutsiga betecknar det tvelaktiga drickandet. Dessa tankar utvecklas också av den finske konsumtionsforskaren Pasi Falk som beskriver munnen som en *vestibul* mellan insidan (kroppens inre) och utsidan och att vissa varor förknippas med tabu och därför sällan, dock ibland under strikt reglerade och ritualiserade former, kan föras in i munnen.²⁰ Det finns således undantag. Svensexan kan ses som ett sådant där annars skötsamma samhällsmedborgare under ritualiserade och legitima former kan föra in sådana mängder smutsiga substanser att de, om de gjorde det ofta, skulle klassificeras som högst tvelaktiga personer med allvarliga problem. På högskolorna finns de så kallade overallfesterna, vilka innebär att studenter klär ut sig i overaller och därefter hittar på olika typer av galna upptåg som kombineras med ett, för vissa, hejdlöst drickande.²¹ Vår kultur är full av undantag.

De vänsterinriktade bohemerna hade tillfälligtvis rört sig mot den högra polen för att dagen, och även veckorna efter, genom skämt och andra handlingar, bevisa för sig själva att de tillhör dem som kan sköta sig, de renas skara. Liknande överskridanden förekommer hos de tidigare refererade gymnasieungdomarna. Trots att samhällsvetarungdomarna såg hembränt som en smutsig dryck hände det att de unga männen, och ibland även kvinnorna, drack den, och inte bara av det skälet att de inte fick tag på bolagssprit

eller för att den är billigare, utan också för att bryta mot den disciplinering de annars upplever och för att, för de unga männen, skriva in sig bland den rad av män som gjort äventyret till en livsstil. En kille beskriver sitt och sina kompisars drickande enligt följande:

För det mesta orkar man inte bry sig om att hålla upp det i snaps utan man tar flaskan och häver ner så mycket man pallar och sen så sväljer man och hoppas man inte spy. (...) ... dom (tjejerna) har nog hellre glas tror jag. Vi killar bryr oss inte så mycket egentligen. Har man glas så är det bra, men finns det inget så går det lika bra att dricka direkt ur flaskan.

I citatet ovan kan skönjas: 1. en vurm för det råa (den rena spriten) och 2. en betoning på snabbhet och maskulinitet. Killarna närmar sig personerna i det inledande citatet ur *Populärmusik från Vittula*. Detta sätt att dricka kan ses både som ett motstånd mot medelklasskulturen och ett sätt att beskriva sig själv som en man ute på äventyr. Vardagsord som "svepa, röja, komma loss, supa" med flera pekar på denna vardagsetetisering av tempo. Ungdomskulturforskaren Erling Bjurström skriver följande om hur unga män blir vuxna:

Ju snabbare, desto äldre – ungefär så kan man sammanfatta logiken. Vid 15 års ålder får man köra moped, vid 16 skoter, lätt motorcykel och så kallad epa-traktor (en bil ombyggd till traktor), och vid 18 tung motorcykel och bil.²²

Genom att dricka snabbt och beskriva vad som hände på festen som ett fartfyllt äventyr skapar man en tro på den egna maskuliniteten som dock behöver ritualiseras ånyo nästa festkväll. En

kille beskriver saknaden av den manliga supargemenskapen:

... man hänger ihop med grabbarna på förfesten, man går in till festen där själva tillställningen är, träffar flickvännen, går runt med henne, kompisarna försvinner, dom hittar egna så att säga, så man *står där* med sin flickvän. Det är inget negativt i det, men det är ändå lite tråkigt att titta på när dom *röjer runt*. Du känner ändå att du längtar tillbaka till det, varför skulle jag skaffa ett förhållande? Och sådär. Fast det är inget man ångrar egentligen, men det är ändå så att det lockar. Man saknar ungarlivet.

De kursiverade orden beskriver kontrasten mellan det maskulina och det feminina. Han upplever sig som "äkta man" då han röjer och äventyrar med kamraterna eftersom tempo och drickande tydliggör och befäster polariteten maskulint-feminint. Denna myt om den snabbe och supande mannen finns i filmer och tv-program och får därmed kontinuerligt förnyad giltighet. Den har en förankring i kulturen vilket gör att supande i manskollektivet kan liknas vid en trollformel där man skapar starka anspråk på att vara man. Bjurström skriver:

Den bakomliggande motsättning mellan det rörliga och stationära som denna symbolik ger uttryck åt förefaller genomgående ha bidragit till att dra upp en gräns mellan det manliga och det kvinnliga.²³

Med Falks och Sulkunens ord ger dryckesritualerna, tempot vid drickandet och det snack som kringgärdar dem upphov till en *tom solidaritet* där deltagarna känner närhet och tillit av det skälet att de är män, vilket ytterst signaleras genom supandet.²⁴ Flaskan är

den uniform mannen använder för att signalera likhet, men också för att markera och intala sig själva att de befinner sig i en socialitet befriad från hemmets förpliktelser.²⁵ I ljuset av detta kan man också få förståelse för det som ibland, något missvisande, kallas "gruppträck". Männens illusion av jämlikhet, manlighet och suveränitet – intagandet av en *nostalgisk maskulinitetsposition*²⁶ – bygger på att alla är lika, och lika blir de om de super tillsammans. Den som inte vill supa ifrågasätter denna illusion på nästan samma sätt som en homosexuell ifrågasätter en heterosexuell manlig gemenskap. I denna mening är det som om de genusrelaterade identitetsanspråken spelar ut de socioekonomiska, de som har med klass att göra.

Ovan ryms mycket om manlighet, men nästan inget om kvinnlighet. Kvinnor har inte tillträde till jouissance med hjälp av alkohol eller andra droger på samma sätt som män. Det tycks som om den berusade kvinnan ligger längre ifrån våra föreställningar om hur kvinnor skall vara än den berusade mannen ligger ifrån motsvarande när det gäller män. Kvinnor förväntas i större utsträckning sköta sig och männen kan, med större frihet, röra sig mot den högra sidan av den variabel som beskriver det rena respektive det smutsiga drickandet. Men, kanske den kvinnliga fyllan kan ge större njutning av just det skälet att den är mindre accepterad, eftersom förbjuden frukt ofta smakar bäst.

FÖRBJUDEN FRUKT

Medelklassungdomarnas supande kan ses som ett försök att förändra möjligheterna i den disciplinerande kultur de lever i. Etnologerna Billy Ehn och Orvar Löfgren har skapat ett schema för att beskriva den borgerliga överhe-

tens habitus samt hur denna kom att omkonstrueras som ett svar på upplevelser av att tillvaron blev alltför disciplinerad.

Vid den borgerliga kultiveringen av svensken framstod det som antogs vara nära naturen som icke fördelaktigt och därtill hörde supande, men också nakenhet och vissa former av sexuali-

ren Paul Willis, som i en smått klassisk text – *Fostran till lönearbete* – beskriver ett gäng unga killar, kallade the lads, och den gruppkultur de skapade för att härda ut i en skola dominerad av medelklassens regler som till exempel gör gällande att den teoretiska analysförmågan är mer värd än den praktiska och att man ska respektera akademiker,

	ÖVERKLASS	UNDERKLASS	
KULTUR	Kultiverad, förfinad, bildad, intellektuell, kontrollerad etc	Okultiverad, rå, djurisk, kroppslig etc	NATUR
+			-

Schema 3. Ett borgerligt habitus.

tet, som sågs som ett underklassfenomen. Men denna tankestruktur kom att modifieras ”främst bland borgerligt präglade radikaler och intellektuella”,²⁷ som på olika sätt försökte efterlikna arbetarna för att känna sig naturliga, äkta, spontana, livskraftiga och potenta – det föreföll nästan som om de avundades arbetarna. På liknande sätt kanske det är för de unga samhällsvetare jag stiftat bekantskap med. De tycktes ha problem med att slappna av från de sofistikerade reglerna de såg som viktiga att leva upp till, men veckoslutet tillät denna upplevelse av jouissance. De importerar, för att känna sig äkta och naturliga, värden från det de annars profilerar sig gentemot och som exemplifieras av fordonsmekanikerna och andra arbetare. I denna mening används supandet som motstånd mot en medelklassens hegemoni.

Ovanstående tankegångar finns beskrivna av den brittiske kulturforska-

i detta fall lärare. The lads opponerade sig mot denna ordning genom att dra benen efter sig när de gick till pennvässaren eller genom att få plötsliga skrattanfall när en lärare passerade i korridoren. Under deras sista skoldag använde de lunchrasten till att dricka sig berusade på en närbelägen pub. Lärarna undrade varför de inte kunde vänta tills skolan var slut, men lärarna förstod inte poängen. Enligt Willis handlade det om att inte låta sig bemästras och tryckas ned, att visa vem som gick segrande ur striden.²⁸

Ölen som the lads intog på lunchrasten blev förmodligen godare just för att de var förbjudna och mot skolstrukturens ordning. En kollega till mig berättade att han, i samband med personalfester på högskolan, tycker om att tillsammans med någon gå till sitt kontor och dricka ett par öl eller några glas vin. I denna mening dricker han på en plats

där det egentligen är förbjudet och det är det som framkallar sensationen, på samma sätt som njutningen av att gå på puben på lunchrasten kan bli större än om man går efter skolan. Det här påminner om människors drömmar om att ha sex i tvättstugan eller i hissen, på offentliga platser. Njutningen – jouissance – skapas då sakernas tillstånd förändras, speciellt om det är något halvlegitimt man ägnar sig åt, såsom drickande eller sex. Att ställa skorna i bokhyllan ger inga större njutningar då handlingen inte är tillräckligt subversiv eller utmanande. Douglas skriver att objekt eller handlingar som befinner sig i samhällets marginaler laddas med energi.²⁹ Falk är inne på liknande tankegångar då han skriver: "There is a transgressive logic of pleasure which operates both in opposition to and in demarcation of the feared and disgusting".³⁰ Det handlar om att göra det man annars inte borde göra.

Ölet som the lads drack laddades med energi då det befann sig i samhällets gränsländ på samma sätt som folköl eller hembränt gör för unga människor som dricker det för första gången. Alkoholen marknadsförs genom att den döljs bakom Systembolagets väggar, åldersgränser och moraliska pekpinnar, det blir en paradox liknande den som den borgerliga synen på sexualitet innebar. "Det paradoxala med denna kultur var att den just genom att medvetet försöka fördriva sexualiteten, istället byggde in den överallt".³¹ Samhällets försök att fördriva något möjliggör jouissance. Genom att huden doldes blev den nakna huden extra intressant.

SLUTORD

En analys som endast fokuserar på plaisir blir högst begänsad. Alkohol

kan användas både för att undfly samhällets bestämmingar och former och för att skydda sin position och foga in sig i gemenskaper, ofta imaginära. Det paradoxala är att jouissance och plaisir ofta sammanfaller och jag tror att jouissance närmast förutsätter plaisir. Roland Barthes analyserar varför människor njuter av texter, romaner och noveller, och den njutning som härvid uppstår är en trygg och säker njutning som bottnar både i att man med hjälp av texten kan försvinna bort från sin vardagliga tillvaro, uppleva extas, och andra starka känslor och för stunden lösa olika typer av existentiella problem. Förmodligen behöver inte jouissance förutsätta plaisir vid läsningen då man vet att det ändå inte är på riktigt. Man kan sluta läsa om äventyret blir alltför omvälvande och nervpåfrestande och man behöver ej ta ansvar för det romanfigurerna gör. Vid njutning av alkohol (och även sex) är det dock så – så är min uppfattning – att berusningen och den befrielse från vardagslivets strukturer och uppmärksamhetstillstånd som blir fallet förutsätter en form av plaisir och också ritualer och sociala kontakter. Drickandet är *på riktigt* och när man väl blivit berusad är det svårt att, som med en bok, lägga berusningen ifrån sig. Vid en akt av förbjuden sex är det svårt att, som genom ett trollslag, göra det hela ogjort. Drickandet innebär ofta att man smälter samman med figurer, som förvisso inte behöver vara närvarande, som i min väns relation till Hank Williams och texaschili. Ambivalenser hävs och just detta hävande upplevs som frihet från de strukturer som annars håller en i schack – det handlar om att skapa en imaginär plats i ett imaginärt socialt rum. Så är också fallet vid midsommarfester där traditionerna i form av snapsvisor och mid-

sommarstänger gör att man smälter samman med andra svenskar, både från nutiden och dåtiden. Om ambivalensen istället tilltar under berusningen är det inte fråga om jouissance, utan snarare om ångest och starka frustrationer. För en del människor ute på krogen, är det

just det som händer. En alltför kraftig berusning gör, för de flesta, att de får det svårt att uppleva plaisir, då den egna kroppen blir alltför avskämd och klumpig för att agera tillsammans med andra. I denna mening är det även svårt att uppleva jouissance.

FOTNOTER

1. Utdrag ur Niemi (2000), s. 164.
2. Sulkunen (1997).
3. Foucault (1972/1992), se även Elias (1939/1989).
4. Bauman (1991) och Giddens (1990).
5. Fiske (1989), s. 51, författarens kursivering.
6. Fiske (1989), s. 54, författarens kursivering.
7. Seppälä (1999), s. 286.
8. Bourdieu (1979/1992 och 1986).
9. 7,3 syftar på alkoholprocenten och en burk (en halvliter) kostade vid tillfället 12 kronor och 80 öre, vilket måste betraktas som billigt och mycket alkohol för pengarna.
10. Bourdieu (1986).
11. Goffman (1959/1988).
12. Lalander (2000).
13. En del av de intervjuade var från andra teoretiska respektive praktiska utbildningar. Intervjuerna utfördes Av Mattias Junemo. Se även Lalander (1998) och Lalander & Lalander (2001), för liknande studier.
14. Ordet omognad bygger jag på att hembränt ofta beskrevs som en "fjortisdryck", något yngre ungdomar drack för att de inte var tillräckligt vuxna, eller hade tillräckligt vuxna kompisar för att få köpa ut från Systembolaget.
15. Norell & Törnquist (1995), s. 132.
16. Se Fornäs et al (1989).
17. Lalander (2000), s. 323.
18. Detta schema finns även, i något enklare utformning, presenterat i Lalander & Svensson (2002), s. 193.
19. Douglas (1966/1991).
20. Falk (1994).
21. Den norske antropologen Allan Sande har ur ett ritualperspektiv studerat en i sjutton dagar pågående fest som markerar avslutningen av gymnasiet och ungdoms- och barntillvaron. Under denna ritual klär sig de norska ungdomarna i speciella kläder och ackompanjerar detta med ett idogt öl- och spritdrickande. På senare tid har initiationsriter på svenska gymnasier debatterats i medierna. En dokumentär om Ebersteinska skolan i Norrköping och Folkungaskolan i Linnköping, visade hur "nya" elever utsattes för en, åtminstone för en utomstående betraktare, högst förnedrande behand-

- ling där ketchup, ägg, surströmming med mera, kastades på noviserna. Alkohol var också ett mycket viktigt inslag i denna initiationsrit, som, enligt de som höll i ritua- len, syftade till att stärka gemenskapen.
22. Bjurström (1995), s. 227.
 23. Bjurström (1995), s. 217.
 24. Falk & Sulkunen (1983).
 25. Joseph Gusfield (1987) ser fredagsdrick- andet som en markör för övergången från arbetstid till fri tid.
 26. Connell (1995).
 27. Ehn & Löfgren (1982), s. 41.
 28. Willis (1977/1981). I det långa loppet var det emellertid medelklassen som segrade. The lads livsstil och habitus gjorde att de inte såg det som särskilt eftersträvarvärt att anamma medel- klassens vanor. De ledde till att de, lik- som sina fäder, fick ta de tunga jobben på industrier och när dessa drabbades av kriser fick gå olika former av vidare- utbildningskurser.
 29. Douglas (1966/1991).
 30. Falk (1994), s. 87.
 31. Frykman & Löfgren (1979), s. 179.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Barthes, Roland (1990), *The Pleasure of the Text*. Oxford: Blackwell.
 ISBN: 0-631-17611-X.
- Bauman, Zygmunt (1991), *Modernity and Ambivalence*. Polity Press: Cambridge.
 ISBN: 0-7456-1242-3.
- Bjurström, Erling (1995), Baby you can drive my car. I: Bolin, G. och Löfgren, K. (red) *Om unga män. Identitet, kultur och livsvillkor*. Lund: Studentlitteratur, s. 217-239. ISBN: 91-44-60301-0.
- Bolin, Göran och Löfgren, Karin (red) (1995), *Om unga män. Identitet, kultur och livsvillkor*. Lund: Studentlitteratur.
 ISBN: 91-44-60301-0.
- Bourdieu, Pierre (1979/1992), *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
 ISBN: 0-415-04546-0.
- Bourdieu, Pierre (1986), *Kultursociologiska texter*. Stockholm: Salamander.
 ISBN: 91-86976-02-8.
- Connell, Bob (1995), *Masculinities*. Ber- keley and Los Angeles: University of California Press. ISBN: 0-520-08999-5.
- Douglas, Mary (1966/1991), *Purity and danger. An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. London and New York: Routledge. ISBN: 0-415-06608-5.
- Douglas, Mary (red) (1987), *Constructive Drinking. Perspective on Drink from Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 0-521-33504-3.
- Ehn, Billy och Löfgren, Orvar (1982), *Kulturanalys. Ett etnologiskt perspektiv*. Stockholm: Liber Förlag.
 ISBN: 91-38-60023-4.
- Elias, Norbert (1939/1989), *Sedernas histo- ria*. Stockholm: Atlantis.
 ISBN: 91-7486-472-6.
- Falk, Pasi (1994), *The Consuming Body*. Lon- don: Sage. ISBN: 0-8039-8974-1.
- Falk, Pasi och Sulkunen, Pekka (1983), Drinking on the Screen. An Analysis of a Mythical Male Fantasy in Finnish Films, *Social Science Information*, nr 3.
- Fiske, John (1989), *Understanding Popular Culture*. London/New York: Routledge.
 ISBN: 0-415-07876-8.
- Fornäs, Johan, Ganetz, Hillevi och Holm- quist, Tove (red) (1989), *Tecken i tiden. Sju texter om ungdomskultur*. Stockholm/ Stehag: Symposion. ISBN: 91-7868-137-5.
- Foucault, Michel (1972/1992), *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Lund: Arkiv förlag. ISBN: 91-7924-0097.
- Frykman, Jonas och Löfgren, Orvar (1979), *Den kultiverade människan*. Stockholm: Liber Förlag. ISBN: 91-40-30234-2.
- Giddens, Anthony (1990), *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
 ISBN: 0-7456-0923-6.

- Goffman, Erving (1959/1988), *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramaturgi*. Stockholm: Rabén & Sjögren. ISBN: 91-29-59260-7.
- Gusfield, Joseph (1987), Passage to play: Rituals of drinking time in American society. 1: Douglas, Mary (red), *Constructive Drinking. Perspective on Drink from Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 0-521-33504-3.
- Lalander, Philip (1998), *Anden i flaskan. Alkoholens betydelser i olika ungdomsgrupper*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion. ISBN: 91-7139-378-1.
- Lalander, Philip (2000), Den smutsiga drycken. Om ungdomars konstruktion av klass och maskulinitet. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*. Vol. 17, (5-6), s. 323-339.
- Lalander, Philip och Lalander, Rickard (2001), Klasstillhörigheten i flaskan? Om alkohol- och drogvänorna i Venezuela, *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*, Volym 18 (1), s. 68-78.
- Lalander, Philip och Svensson, Bengt (2002), Ungdomar, normer och kultur. 1: Andreasson, Sven, (red) *Den svenska supen i det nya Europa*. Stockholm: Statens Folkhälsoinstitut, s. 189-210. ISBN: 91-7257-141-1.
- Niemi, Mikael (2000), *Populärmusik från Vittula*. Stockholm: Norstedts Förlag. ISBN 91-7643-718-3.
- Norell, Margareta och Törnquist, Claes (1995), *Berättelser om ruset. Alkoholens mening för tjugoåringar*. Stockholm/Stehag: Symposion. ISBN: 91-7139-269-6.
- Sande, Allan (2001), Den norske russefeiringen. Om meningen med rusmiddelbruk sett gjennom russefeiring som et ritual, *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*, Volym 17 (5-6), s. 340-354.
- Seppälä, Pauliina (1999), De illegala drogernas betydelse inom teknokulturen, *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*, Volym 16 (4-5), s 284-295.
- Sulkunen, Pekka (1997), Alkoholen som föreställning och verklighet, *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*, Volym 14 (5-6), s. 318-325.
- Willis, Paul (1977/1981), *Fostran till lönearbete*. Göteborg: Röda Bokförlaget. ISBN: 91-85258-032.